

ASPECTES LITERARIS DE L'OBRA HISTÒRICA D'ERNEST MARTÍNEZ FERRANDO

Vicent Alonso

*Una bona part de les referències a l'obra d'Ernest Martínez Ferrando es limiten a esmentar la dedicació, a partir d'un determinat moment de la seua vida, a la historiografia i a assenyalar que aquesta dedicació determina un canvi radical en la seua trajectòria intel·lectual. Tanmateix, solament alguns insisteixen sobre el caràcter «literari» dels treballs històrics del con-
tista valencià. Des del nostre punt de vista, resultat d'una investigació exhaustiva sobre l'obra i la biografia d'Ernest Martínez Ferrando, una mena de Weltanschauung literària guia la trajectòria intel·lectual del nostre autor, de manera que la divisió habitual entre un Martínez Ferrando literat, anterior a la guerra d'Espanya, i un altre, historiador i arxiver, a partir dels anys immediatament posteriors al conflicte bèl·lic, simplifica una realitat afortunadament molt més complexa. Tractarem de fonamentar la nostra opinió al llarg de les pàgines següents.*

Ja l'any 1954, Josep Maria de Sagarra, en un article que publicà amb motiu d'una conferència de Martínez Ferrando a l'Ateneu Barcelonés, assenyala aquest lligam entre història i literatura: d'una banda, la «vigoro-
sa y científica erudición» i, d'una altra, la manera literària amb què Martínez Ferrando l'exposa, un tractament literari que afegeix a les dades pròpiament dites «las corolas de sus sueños» i «los capullos de su poesía»¹.

Joan Fuster, d'altra banda, s'hi ha referit en diverses ocasions. Ho féu per primera vegada en un comentari periodístic al llibre *Jaume II o el seny català* quan afirmava que el tractament del rei català responia al doble esforç del «dato documental i de la intuición psicológica»². Aquesta inten-

1 «Historia y poesía», *Diario de Barcelona*, 4-IV-1954.

2 «Jaime II, rey prudente», *Suplement Valencia, Levante*, València, 8-II-1957.

cionalitat psicologista es constata de nou en una ressenya posterior del mateix Fuster al llibre *El Puig de Santa Maria*: fidelitat a les dades històriques, seguint en aquest cas el *Llibre dels Feyts*; tractament literari en l'exposició, que es manifesta pel to íntim emprat i pels interessos psicologistes³. Fuster, però, anà encara més enllà: va assenyalar l'elecció dels temes a estudiar com un altre dels trets literaris i, a més, sabé presentar aquesta manera d'estudiar els fets del passat dins d'una concreta concepció de la història que se'n dedueix:

Martínez Ferrando es, sin duda alguna, uno de los prosistas catalanes de nuestro siglo que han logrado mejores calidades de estilo: diafanidad, sencillez, elegancia, sutileza. En realidad, fue cocinero antes que fraile —narrador antes que historiador— y su primera experiencia, su primera maestría, le había de valer mucho en sus nuevas actividades. Diré en seguida que su procedencia «literaria» no sólo afecta a sus virtudes de exposición, a su escritura: también le indujo a preferir temas de estudio en los que la intimidad y la pequeña anécdota de los personajes históricos solemnes ocupaban un espacio considerable. (...) Los fenómenos históricos tienen su explicación en profundas motivaciones económicas y sociales, no cabe duda; pero también en ellos —al menos en ciertas épocas— interviene la decisión personal de algunos hombres, y lo que estos hombres fuesen como tales hombres nunca será ajeno a la curiosidad del historiador⁴.

També Gaziel reconeixia en els llibres històrics de Martínez Ferrando aquesta voluntat d'aprofundir en els trets psicològics dels personatges, com ho prova una carta —fins ara inèdita⁵— que li envià amb motiu de la lectura de la segona edició de *Jaume II o el seny català*:

També he de parlar-li de la segona edició del seu Jaume II, un dels millors llibres d'història catalana que modernament s'hagin escrit, perquè no enfarfega el lector amb un excès de gestes militars ni disquisicions erudites, i va al gra i al moll de la cosa, que és la personalitat interessantíssima d'aquell rei tan nostre, la seva psicologia potser una mica tortuosa i curta de visió. Les pàgines que completen aquesta segona edició, amb la trista vida d'Alfons el Benigne, són un model de concisió i d'enfocament just, de les millors que vosté hagi escrites. Enhorabona. Poques vegades s'ha dit tan breument, tan bé la influència nefasta per la nostra terra de l'om-

3 «El Puig de Santa Maria», *Jornada*, València, 15-IX-1958.

4 «Libros catalanes. Martínez Ferrando, historiador», *Destino*, Barcelona, 28-V-1960.

5 Com a resultat de la nostra investigació, hem descobert un grapat de cartes que intel·lectuals catalans —Gaziel i Joan Sales, per exemple— enviaren a Martínez Ferrando quan aquest, ja jubilat, decidí de tornar a viure al País Valencià: a Alzira, primer, i, més tard, a La Canyada. Tenim la intenció d'editar pròximament aquesta correspondència inèdita, alguns fragments de la qual citem en aquestes pàgines, ja que ajudaran a una interpretació més correcta de l'obra i de la biografia d'aquest autor.

bra castellana, encarnada en la reina Elionor. Però —si hem de ser justos— els culpables foren, fonamentalment, els reis nostres: carregats de complexos, des dels temps comtals, que els feien ajupir davant de poders aliens que haurien hagut de saber desafiar⁶.

Quan Gaziel escriu a Martínez Ferrando, aquest, ja jubilat, viu a Alzira on rep també diverses cartes de Joan Sales —fins ara també inèdites— entestat a fer-li escriure una novel·la per al Club dels Novel·listes. Martínez Ferrando no era un novel·lista i, a més, n'era perfectament conscient. Les cartes de Joan Sales són ben riques per determinar fins a quin punt l'editor hagué d'enginyar-se-les —disquisicions a l'entorn dels gèneres literaris, comparacions entre història i novel·la i poesia...— per aconseguir l'assentament del contista a escriure un novel·la. Joan Sales, en una d'aquestes cartes fa referència a una enquesta de *Serra d'Or* sobre els millors llibres catalans⁷. Significativament, un dels crítics enquestats considerava *La tràgica història dels reis de Mallorca* com un dels millors llibres de narracions dels darrers anys. Aquestes són les paraules de Joan Sales:

Gaziel li recomanava que fes literatura, altres que història i vosté ha fet el que li ha donat la gana, que és millor. En una enquesta recent de *Serra d'Or* (la revista plúmbia que amb vosté hem comentat alguna vegada) un dels crítics consultats vota com un dels millors reculls de narracions literàries d'aquests últims 25 anys *La tràgica història dels reis de Mallorca* fent constar que malgrat ser un llibre d'història té un altíssim valor literari. Un altre crític vota pel *Geperut* (un mal títol, realment). Jo hauria votat per l'un i per l'altre, si m'haguessin demanat parer. Un bon historiador no pot deixar de ser un bon escriptor —i en certa manera la viceversa també és certa. Una bona novel·la té sempre alguna cosa d'història. Els límits entre els diversos gèneres literaris són molt esborradissos. Un llibre pesat i mal escrit no hi ha qui se l'empassi, ni que el seu autor sigui don Pròsper de Bofarull en pau descansi⁸.

Solament Francesc Pérez Moragón ha afegit alguna cosa nova a les afirmacions ressenyades: d'una banda, ha assenyalat l'existència de fòrmules textuais que recolzen la tesi de la literaturització i, d'una altra, arriba fins i tot a plantejar si la «pietat» amb què Martínez Ferrando tracta els seus personatges històrics no serà el resultat d'un «nacionalisme implícit» més que no pas conseqüència d'una voluntat literària⁹.

Però, ¿què en pensava el mateix Martínez Ferrando? ¿S'hi pronuncià

⁶ Carta inèdita de Gaziel a Martínez Ferrando: Barcelona, 7-I-1964.

⁷ Vegeu: «Enquesta als crítics davant la literatura catalana», *Serra d'Or*, setembre, 1964.

⁸ Carta de Joan Sales a Martínez Ferrando, Barcelona, 17-X-1964.

⁹ Vegeu: Francesc PÉREZ MORAGON: «Sobre Ernest Martínez Ferrando: cites i notes», *L'Espill*, núm. 9, Eliseu Climent editor, València, primavera, 1981, pàgs.120-130.

alguna vegada? Pel que fa a la seua concepció de la història, ben poca cosa hem pogut trobar. En els articles de divulgació històrica, solament en dues ocasions s'hi refereix i de manera molt indirecta¹⁰. Malgrat la inexistència d'una formulació explícita, de la lectura de la seua obra es dedueix sense dificultat que, tot i que reconegués la importància dels factors socioeconòmics, es decantà per estudiar els aspectes psicològics dels grans homes per a la reconstrucció dels quals utilitzà les dades que la seua tasca d'arxiver el feren conèixer profundament. Potser, doncs, més que de la fusió entre l'historiador i el literat, caldria parlar de la fusió entre aquest i l'arxiver, entre les dades treballosament recollides en els arxius i la seua vocació d'escriptor. I sobre aquesta literaturització sí que es pronuncià a bastament. L'eixutesa, la fredor de les dades necessiten de la literatura per esdevenir vives i humanes, una de les preocupacions fonamentals de la seua estètica. En certa ocasió, assenyalava el «empacho literario» del període romàntic que, per a la història, considerada aleshores una branca de la literatura, va tenir efectes dolentíssims. Tanmateix, reivindica per a la història la virtut de ser escrita en bona prosa literària; el seu caràcter científic no hi ha d'entrar en contradicció¹¹. En altra ocasió, escriu a Fuster amb motiu de l'edició de l'opuscle *El Puig de Santa Maria* i el defineix com a «cosa literària, de divulgació històrica» (1-X-1957)¹². En una altra de les cartes a Fuster reflexiona sobre la necessitat d'aprofundir en els psiquismes dels personatges històrics i, després d'agrair els «piropos» de l'escriptor de Sueca a un altre dels seus opuscles de divulgació històrica, *El Puig de Santa Maria*, hi afegeix aquestes sucossíssimes declaracions:

Veritablement jo no sé quin resultat donaria un estudi psicoanalític del sant a la manera de Zweig. A mi em sembla el nostre taumaturg un ésser tot ell projectat cap a enfora i cap a dintre seu no hi queda res. Fa l'efecte d'un home sincer en el compliment de la seua missió terrena i s'ho prengué, com vosté diu molt bé, *com un energumen* (Que em perdone el sant tanta irreverència). Tot en ell es produïx com una figura formada per les circumstàncies del seu temps, com una roda del sentir de la societat d'aleshores. Poc té de simpàtic aquest àngel de l'Apocalipsi tenebrós, brollat de les pestilències, del terror, de la misèria, de l'ignorància que consumia aquella Europa tan calamitosa (...)

¹⁰ Vegeu: E. MARTÍNEZ FERRANDO: «Una muerte sentida», *Las Provincias*, 20-VII-1960 i «Evocación de nuestro Alfonso el Magnánimo», *Las Provincias*, 23-III-1958.

¹¹ Vegeu: «Historiadores por afición», *Las Provincias*, 13-IX-1959.

¹² Joan Fuster ens ha facilitat la seua correspondència personal amb Martínez Ferrando. Es tracta d'un conjunt de 176 cartes, fins ara inèdites, que constitueixen un document valuosíssim per al coneixement de l'obra i de la biografia del contista valencià. Fem constar en cada cas la data de la carta citada.

Jo sóc un convençut de Freud, però igual que vosté començo a no fiar-me gaire dels estudis psicoanalítics, malgrat la gran fe que ha posat en ells un Thomas Mann per arribar a un millor coneixement de l'home i explicar-se moltes coses. (26-VII-1953).

Les referències no deixen lloc al dubte: Zweig, Freud, Mann... La preocupació per la interpretació psicològica inunda la seua obra historiogràfica, com s'esdevé també en el cas de l'obra narrativa. Fins i tot quan jutja obres d'altres no pot estar-se d'aplicar-hi criteris semblants: de Martí de Riquer, per exemple, ens diu que estudia «con más concretos perfiles psicológicos» la personalitat «culta, escéptica, cínica y elegante a la vez» de Bernat Metge¹³.

Els seus companys historiadors afirmaren també en diferents ocasions la fusió de les dues personalitats. Ho féu Soldevila en l'article que publicà amb motiu de la mort de Martínez Ferrando¹⁴. Però, més profundament, ho feren David Romano i Vicent Salavert. El primer, en el discurs que pronuncià en ocupar el seient de Martínez Ferrando a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona:

(...) Martínez Ferrando me habló repetidas veces de su producción literaria y de los reparos que se le hicieron por ser excesivamente literario en sus obras de investigación, en las que la seriedad de sus reconstrucciones del pasado (fiel a los documentos) y la inclinación hacia el detalle íntimo y hacia la comprensión de los personajes históricos como seres humanos no iba desprovista de una intención de exponer esa historia de una manera elegante (...).

(...) su obra investigadora (...) se orienta decididamente hacia el retrato, hacia la representación, a veces incluso la evocación, de los seres humanos, trazada con ese calor de humanidad que, so capa de frialdad erudita, vivía en su interior¹⁵.

L'opinió de Salavert és molt més important. Sabé veure clarament que difícilment podem parlar de Martínez Ferrando con un historiador capaç de fer grans síntesis interpretatives dels esdeveniments històrics:

Martínez Ferrando no era el historiador de las grandes síntesis. De acuerdo con su personal sensibilidad y, quizá, como reflejo de su conatural timidez, él prefería el dato concreto, enfocado y explotado siempre con insistencia de erudito, aunque, por otro lado, preciso es poner en relieve que, tal vez como fruto de aquella alta sensibilidad delicadísima y de aquel su acusado intelectualismo de trasfondo y proyección psicológicos, Martínez Ferrando nunca se quedaba en el mero dato frío del erudito

13 «Bernat Metge y Valencia», *Las Provincias*, 30-VIII-1959.

14 «Martínez Ferrando, l'arxiver, l'historiador», *Serra d'Or*, desembre, 1965.

15 «Discurso de ingreso en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», 1970.

a secas, sino que sabía verlo siempre en algún aspecto de humanidad (...) Es la persona humana la que más le interesa, y ésta sometida al escarpelo de una minuciosa y hasta obsesiva disección de sus reacciones y de las causas y los móviles de las mismas. En una palabra, la vida interna, más que la externa, de los personajes que estudia, aunque muchas veces, o siempre, para penetrar mejor en la primera, contemple también o se sirva de la segunda¹⁶.

No podem esbrinar —no és, òbviament, el lloc ni estem preparats per fer-ho— si Martínez Ferrando, en els seus llibres «històrics», és o no és fidel a les dades. Podem afirmar, això sí, que en moltes ocasions, al fil de la narració, ens recorda que no fa altra cosa que seguir les informacions recollides en les *Grans Cròniques*, com podrà comprovar qualsevol lector, per exemple, de dos dels seus llibres històrics paradigmàtics: *Jaume II o el seny català*¹⁷ i *La tràgica història dels reis de Mallorca*¹⁸. Hom pot trobar-hi no solament aquestes referències explícites a la fidelitat de les dades, sinó també nombrosíssims exemples de les característiques que hem assenyalat adés. Paga la pena, però, remarcar-ne una: tots dos llibres són autèntiques col·leccions de relats, en molts casos independents i simplement enllaçats pel fet biogràfic central. A més, es tracta a vegades de relats on l'autor, mitjançant un hàbil domini de les tècniques narratives, és capaç de mantenir magistralment l'atenció del lector, àvid de conèixer-ne el desenllaç. Ben significatiu en aquest sentit és el capítol X de *Jaume II o el seny català*, «Sollemnes noces reials a Vilabertran», on fent gala d'una gran imaginació històrico-literària, ens narra el matrimoni entre Blanca d'Anjou i Jaume II:

Quan van arribar a don Jaume les satisfactòries notícies que li trameia el seu diligent conseller, es traslladà tot seguit a Girona acompanyat de les més altes jerarquies eclesiàstiques i d'un gran nombre de magnats, cavallers i dames de la seva cort i dels seus regnes, al mateix temps que donava ordres peremptòries per a la vinguda dels fills del rei de Nàpols, els infants Robert, Lluís i Ramon Berenguer, retinguts fins aleshores al castell de Siurana; un cop arribats aquests a Girona, la brillant comitiva es dirigí cap a Figueres mentre la futura reina, amb els seus il·lustres acompanyants i un no menys sumptuós seguici, feia camí devers Peralada. Així, de mica en mica, els dos nuvis reials anaven acostant-se l'un a l'altre, enmig de l'expectació creixent de la comarca, a través de la qual volaven com ocells les més curioses notícies sobre els esdeveniments en curs. (pàg.124).

¹⁶ «Jesús Ernesto Martínez Ferrando. In memoriam», Anuario de Estudios Medievales, CSIC, Universitat de Barcelona, 1965, pàg.645.

¹⁷ La primera edició aparegué a Barcelona, l'any 1956, a l'editorial Aedos. Posteriorment, l'any 1963, la mateixa editorial reeditava el llibre, seguit ara de la biografia d'Alfons el Benigne.

¹⁸ L'editorial Aedos publicava la primera edició l'any 1960 i, l'any 1979, la segona.

O el capítol que dedicà a narrar la batalla de Lluçmajor en *La tràgica història dels reis de Mallorca* on ens presenta Jaume de Mallorca com un autèntic heroi de qualsevol cançó de gesta:

Jaume es manifestà tal com era en aquesta oportunitat suprema de la seva vida, lluitant en primer terme com un lleó, inconscient de tot perill, posant en el tall de la seva espassa mortífera el concentrat anhel de recuperar la corona perduda. Degué ésser impressionant veure'l combatre tot tenint al seu costat, lluitant amb el mateix braó, el seu hereu, criatura de 14 anys escassos, a qui s'encomanà la ferotgia del pare i, com aquest, perdent l'esma de la possibilitat de la mort, s'abandonava a la cega passió de matar. (pàg.241).

i que finalitza amb la citació dels versos de Maria Antònia Salvà, translació poètica del record que els mallorquins conserven del seu rei Jaume: «Quina horror la d'aquell dia, / noble rei Jaume tercer, / quan ta sang envermellia / el terreny llucmajorer...» (pàg.244).

Els trets que hem anat assenyalant poden aplicar-se també als nombrosos articles periodístics que Martínez Ferrando dedicà a la divulgació històrica, escrits generalment en castellà, i que han merescut ben poca atenció de la crítica. Pensem, per exemple, en «El caso de una infanta medieval que murió de añoranza por Valencia», excel·lent títol per a una narració que el contista valencià solament va esbossar. És la història de la infanta Constança, filla de Jaume II i de Blanca d'Anjou, la qual, com a conseqüència del pacte entre el rei català i Fernando IV de Castella, hagué de casar amb el cavaller Juan Manuel. I no és solament el títol o la història mateixa, sinó el llenguatge emprat, amb un temps verbal que marca explícitament la literaturització:

Por el gran ventanal gótico de su dormitorio en el castillo Garci-Muñoz (hoy en ruinas) miraría Doña Constanza en estos últimos días de su vida el paisaje árido, estepario, que se extendía monótono hasta el horizonte, recordando, sin duda, las múltiples y maravillosas ventanas de su palacio del Real de Valencia (también hoy desaparecido) donde nació, y desde cada una de las cuales había gozado en su niñez de un paisaje distinto, pero siempre luminoso y alegre, sobre los jardines frondosos que lo rodeaban, sobre la huerta ubérrima, y a lo lejos, en el horizonte, el mar resplandeciente¹⁹.

És el cas també de l'article dedicat a Beatriu de Requessens. L'autor no s'està d'afegir un subtítol que posa de relleu les possibilitats narratives del fet: «Las veleidades de Sor Beatriz de Requesens (Páginas de historia

¹⁹ *Valencia Atracción*, maig, 1947.

que parecen de novela)»²⁰. És la història de la monja Beatriu de Requesens, enamorada del seu cosí, Joan de Carmona i de Requesens, el qual volia aconseguir amb el casament la baronia de Catarroja que aquella heretaria si abandonava l'orde. Els Cardona s'han d'enfrontar amb la dama Hipòlita Ruiz de Liori, tia de Beatriu, que desitja la baronia per a la seua filla Estefania de Requesens.

O, per últim, el cas de l'article que ens narra la història, en dues entregues, de la revolta dels llauradors per la imposició de l'impost del consum de la carn, pel juny de 1663, en temps del virrei Manuel de los Cobos Manrique de Mendoza: com es congria la revolta, l'ajut que reben els llauradors del mateix virrei, l'enfrontament amb els jurats de València, la revolta, el triomf dels llauradors i del virrei, recolzat pel mateix rei..., tot hi és contat *more literario* i amb els recursos característics. Heus aquí, per exemple, com acaba la primera entrega:

¿Qué iba a ocurrir? ¿Vencería el virrey y con él los labradores? ¿Vencerían los jurados en su irreductibilidad? Precisaré que lo expliquemos en un nuevo artículo. Basta decir que los acontecimientos relatados hasta aquí no habían llegado todavía a su punto culminante de dramatismo²¹.

Amb tot, el lligam història-literatura que s'assenyala en l'obra de Martínez Ferrando es concreta en la combinació de les dades històriques, generalment extretes de les *Grans Cròniques*, i la seua literaturització, que presenta els trets següents: una prosa amena i d'un fort contingut líric, una preocupació constant per la reconstrucció dels trets psíquics dels personatges, un to intimista en la narració dels fets, una preocupació per les dades anecdòtiques d'importància decisiva per a l'amenitat i la reconstrucció íntima de caràcters i fets, una preferència per determinats temes que possibiliten aquest tractament, la preocupació per l'ambientació, l'ús preferent de determinades fórmules textuais que indiquen la literaturització i el tractament «pietós» dels personatges. I tot plegat dins una determinada concepció de la història segons la qual els esdeveniments, tot i que responen a circumstàncies socio-econòmiques, són també el resultat del caràcter dels grans personatges que hi ha darrere i de les petites anècdotes que els envolten.

No hi ha dubte, doncs, que la dedicació a la historiografia no significà de cap manera l'oblit d'una vocació literària iniciada a la primeria del segle. Història i literatura són dues activitats complementàries en l'obra de Martínez Ferrando. Altres fets, oblidats ben sovint pels crítics i historiadors de la literatura catalana, recolzen aquesta opinió.

²⁰ *Valencia Atracción*, agost, 1952.

²¹ «Un virrey amigo de los labradores», *Las Provincias*, 12 i 14-X-1958.

Dèiem al principi que la divisió radical de la seua obra en dues etapes, l'anterior i la posterior a la guerra, simplificava una realitat molt més complexa. En efecte, diversos comentaristes han tractat d'esbrinar les causes del canvi de direcció. Joan Fuster ja n'havia parlat en l'article que publica a *Serra d'Or* amb motiu de la mort de Martínez Ferrando²². I n'havia parlat, a més, assenyalant, amb la poca extensió que l'ocasió li permetia, els punts bàsics. D'una banda, citava quelcom que Martínez Ferrando li havia dit: «La meua literatura ja ha passat; jo sóc d'una altra època», és a dir, Fuster assenyalava l'existència de raons estètiques que justificarien el canvi de direcció. No hi deia, però, que les paraules de Martínez Ferrando eren d'una carta datada el 25 de març de 1952, com nosaltres hem pogut comprovar²³. I, evidentment, no és aquesta la qüestió. Que a la dècada dels anys cinquanta Martínez Ferrando trobàs les seues narracions «una mica inactuals» és ben normal, però no explica que deixàs d'escriure-les anys abans. D'una altra banda, Fuster a més d'assenyalar l'existència de raons estrictament biogràfiques que podriem justificar el canvi d'actitud —la guerra—, no deixava de recordar que tant les reelaboracions que Martínez Ferrando féu d'alguns dels seus contes durant la postguerra com les característiques de la seua obra històrica havien d'interpretar-se com una resistència a abandonar l'activitat literària. Pérez Moragon s'inclina per defensar que el canvi de direcció fou el resultat d'una «decisió personal» al temps que assenjala, com Fuster, la possibilitat que el treball d'historiador fos la «culminació» de l'etapa literària. I, a més, afirma:

Ni podem descartar, almenys d'entrada, que Martínez Ferrando es decantàs cap a la historiografia per raons d'eficàcia precisament històrica, que després del daltabaix de 1939, pensàs que feia més servei rescatant la història dels catalans —i sempre que era possible en català— que no distraure'ls i distraure's amb la literatura²⁴.

Afirmació que entra en contradicció flagrant no solament amb el fet que ja havia iniciat les publicacions de caràcter històric-arxivístic l'any 1934 i en castellà amb el *Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia contenida en los Registros de la Cancillería real*, sinó també amb els trets d'una personalitat ben allunyada d'una militància semblant.

Amb tot, una explicació d'aquest canvi de direcció en la trajectòria in-

²² «Martínez Ferrando, escriptor», desembre, 1965.

²³ En diverses ocasions podem trobar afirmacions semblants en la correspondència amb Joan Fuster. Per exemple, amb motiu de la reedició de *Les llunyanies suggestives*, l'any 1952, deia: «He perdut tota la il·lusió que sentia per la reedició d'aquestes proses de joventut, avui dia ja ben inactuals» (25-II-1952).

²⁴ PÉREZ MORAGON, F: *art. cit.*

tel·lectual de Martínez Ferrando ha de tenir en compte tot un conjunt de circumstàncies que s'esdevingueren des de la concessió del premi Crexells (1935) a la seua novel·la *Una dona s'atura en el camí* fins al moment en què es nomenat director accidental de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El premi a aquella «falsa novel·la» és considerat per la crítica i per ell mateix com un fracàs amb motiu del qual no s'està de recordar públicament en una entrevista que edità *La Rambla* la necessitat de considerar el «conte» com un gènere autònom i la voluntat de dedicar-s'hi a partir del fracàs novel·lístic. Era —cal recordar-ho— un any després de la publicació de la seua primera investigació històrica. Entenia, doncs, que ambdues activitats eren perfectament compatibles. Catorze anys de treball a l'Arxiu, des del 1920 fins al 1934, bé que podien haver donat com a fruit el recull de documents de la Cancilleria referents al País Valencià. Ara bé, aquesta voluntat de fer compatibles ambdues activitats es veié modificada per dos fets biogràficament decisius. Un, assenyalat pels comentaristes citats: la guerra d'Espanya, esdeveniment de repercussions innegables en la producció dels intel·lectuals catalans. L'altre, però, no assenyalat i al nostre parer tan important com aquell: la direcció de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, durant la guerra, com a director accidental i, a partir de 1940, com a director definitiu. Martínez Ferrando s'hi dedicà per complet de manera que, malgrat la voluntat de seguir amb la narrativa curta, la feina, no sempre creativa sinó també excessivament burocràtica, li ho impedí²⁵. Quan volgué reincorporar-se a l'activitat literària *sensu estricto* ja era massa tard. Fou aleshores quan s'adonà que la seua literatura «era d'una altra època», que havia passat de moda. Evidentment, s'hi referia a la literatura que feia abans de la guerra i res no podem dir sobre la literatura que hauria pogut fer si no s'hagués produït la fagocitosi que l'Arxiu i la història exerciren sobre la seua personalitat literària. Que les publicacions històriques i les reelaboracions realitzades durant la postguerra no puguen negar l'afany literari de l'autor és quelcom que no entra en contradicció amb la nostra interpretació, sinó que, contràriament, la recolza. Les paraules d'un bon amic seu, Ferran Valls Taverner, que ben segur el salvà de la repressió feixista, confirmen la nostra interpretació.

Ferrando ha llegado a ser, en efecto, un archivero de cuerpo entero. Y digo de propósito que ha llegado a ser, porque a mi juicio su vocación

²⁵ Ens estalviem de reproduir ací els nombrossíssims moments en què, en la seua correspondència personal, es queixa d'aquest inútil burocratisme. Valga d'exemple aquest fragment d'una carta a Joan Fuster (12-X-1952): «Em trobe negre de feina i quan veig un reconet de paisatge bonic, o sent una mica de música, se'm produïx una mica d'enyorança de mi mateix. Aquesta vida professional és com un exili, però no em queda més remei que actuar amb consciència i plenament».

principal era la de literato; pero luego su probidad profesional y su sentido de la responsabilidad en el ejercicio de una función pública al servicio del interés nacional hicieron que su atención y su actividad fueran acaparadas cada vez más por las tareas archivísticas y por los estudios históricos con ellas relacionadas hasta constituir en él una segunda vocación, no por ulterior menos hermosa y afortunada. Su amor al Archivo (...) revistió en algunas ocasiones verdaderos caracteres de abnegación²⁶.

²⁶ *Discurso de contestación al presentado por Ernest Martínez Ferrando en la sesión de recepción en la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, Imprenta Altés, Barcelona, 1941, pàgs.30-31.